

YOZLAŞMAYLA MÜCADELEDE MEDYANIN DOĞRUDAN VE DOLAYLI ROLÜ*

ÖZET

Kamusal yozlaşmanın önlenmesinde ve kamu yönetiminin sağlıklı olarak işleminde medya önemli bir işlev görmektedir. Medya, yozlaşma karşısında kamusal bilincin artmasının yanında, araştırma ve habercilik faaliyetleriyle yozlaşmanın derecesi ve olası çareleri hakkında kamunun bilgilenmesini sağlar. Medyanın yozlaşma ile mücadelede etkinliği ifade özgürlüğü, bilgiye ulaşma hakkı, profesyonellik ve basın etiğinin varlığı ile doğrusal ilişkilidir.

Bu çalışmada medyanın yozlaşmayla mücadele bakımından işlevsel yönleri incelenmiştir. Yozlaşmış memurların ifşa edilmesi, resmi kurumların soruşturma başlatmaya zorlanması, parlamentonun yolsuzluk soruşturmaları ve yasama faaliyetlerinin desteklenmesi, yozlaşmaya imkan sağlayacak yasal boşluk ve çakışmaların deşifre edilmesi gibi faaliyetler, yozlaşmayla mücadelede medyanın sağladığı katkılar arasında sayılabilir. Çalışmada medya alanında devlet etkisi ile özel mülkiyet arasındaki farklılıklar, yozlaşmayla ilgilenen gazetecilerin korunması, basın özgürlüğü ve medyanın sorumluluğu gibi konular da ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: medya, kamu yönetimi, yozlaşma, araştırmacı gazetecilik.

THE DIRECT AND INDIRECT ROLE OF THE MEDIA IN COMBATTING TO CORRUPTION

ABSTRACT

The role of the media is critical in promoting good governance and controlling corruption. Media not only raises public awareness about corruption, but also investigates and reports it. The effectiveness of the media depends on freedom of expression, access to information and professional and ethical cadre of investigative journalism.

In this article, it is examined how the media exposes corrupt officials, prompts investigations by official bodies, reinforces the work and legitimacy of both parliaments and their anti-corruption bodies and pressures for change top laws and regulations that create a climate favorable to corruption. It is also examined how to strengthen the media, highlighting private versus public ownership, the need for improved protection of journalists who investigate corruption, press freedom and media accountability.

Key words: Media, public administration corruption, investigative journalism

* Yrd. Doç. Dr. Muhittin Tataroğlu, Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

YOZLAŞMA VE YOLSUZLUK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yozlaşmanın kökleri bir ülkenin sosyal ve kültürel geçmişinde, siyasi ve iktisadi gelişim sürecinde ve bürokratik geleneklerinde yatmaktadır. Yozlaşma, genellikle kamusal kurumların zayıfladığı ve uygulanan ekonomik politikaların piyasa ekonomisini çarpıttığı durumlarda gözlenir ve ülkenin iktisadi ve sosyal gelişmesini olumsuz olarak etkileyen bir kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olur. Rekabetin mal ve hizmet kalitesi ve fiyatlar üzerinde olması yerine, verilecek rüşvetin miktarı üzerinde gerçekleşmesine yol açarak ekonomik işleyişi çarpıtır. Bu süreç özellikle yoksul ülkelerde kamu bürokrasisinin ve ülkedeki uluslararası şirketlerin yaptıkları yozlaşmış eylemlerin ve ödenen rüşvetlerin halkın daha da yoksullaşması neticesini doğurduğundan; dramatik bir görünüm yaratır (Langseth ve Stapenhurst, 1997: 12). Yozlaşmanın bir olumsuz özelliği de denetlenemediği takdirde daha da büyümesidir. Bürokratlar bir defa başarılı bir şekilde rüşvet aldığında artık her defasında daha fazla rüşvet talebinde bulunurlar. Bu süreç neticesinde ekonominin etkisizleşmesine yol açan illegal bir “kültür” ortaya çıkar.

Kavram olarak yozlaşma pek çok farklı anlamları içinde barındırmaktadır. Bunun yanında sosyal, siyasi, fiziksel tıbbi, kültürel ve çeşitli teknik alanlarda da kullanılmaktadır. Sözlük anlamı olarak yasa dışı eylem, yasaya aykırı hareket, yanlış tanı, (Babylon, 2005) tedavi ya da ihmal, yolsuzluk, sosyal, fiziki veya yazılım sistemlerinin bozulması (TDK, 2005), deforme olması, bireyin çeşitli ahlaki yoksunluklar göstermesi, Özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, bozulmak, soysuzlaşmak, dejenere olmak, tereddidi etmek (TDK, 2005a).

Yozlaşma kavramının kapsayıcılığını 20. yüzyıl İngiliz edebiyatçı D. H. Lawrence “corrupted world” mecazıyla oldukça çarpıcı bir şekilde betimlemiştir (Lawrence, 1977:15). “yozlaşmış –ya da çürümüş- dünya ifadesiyle Lawrence, Amerikan modern toplumunu bireylerin insancıl ve ahlaki değerlerinin aşındığı vahşi orman (wild jungle) şeklinde betimlerken, “corrupted world” tanımını kullanmıştır. Lawrence’ın yozlaşmış dünyası içinde batı dünyasının siyasal ve toplumsal çelişkilerini, hızlı endüstrileşmeyi, para hırsını, Kızılderililerin yok edilmesini, bireyin ahlaki ve kültürel değerlerden uzaklaşmasını, konformist ve robotik olmasını barındırır.

Yolsuzluk ise yozlaşmanın içerdiği daha dar kapsamlı bir kavramdır. Sözlük anlamı olarak kanundışı davranış, otoritenin istismar edilmesi, uygunsuz davranmak, kanunsuzluk, prosedürlere uygunsuz davranmak şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak her iki kavram da birbiriyle iç-içelik sunmaktadır. Yolsuzluk yapanlar aynı zamanda yozlaşmış kişilerdir.

Basit anlamda yolsuzluk kamusal gücün kamu görevlisi tarafından şahsi menfaat veya kişinin kendini bağlı hissettiği gruba menfaat sağlaması amacıyla kullanılmasıdır. Rüşvet kamu ile özel sektör ve vatandaşın kesişme bölgelerinde görülür. Kamu görevlisinin kendine önerilen rüşveti kabul etmesi, rüşvet istemesi ve hatta zorla haraç niteliğinde rüşvet alması gibi durumlar yolsuzluk örneklerindedir. Tek başına bir fiil olarak yolsuzluk, fırsat ve isteğin bulunduğu yerde ortaya çıkar.

Bir başka deyişle yolsuzlukların büyüklüğü kamusal tekelci gücün miktarı ve kamu görevlisinin kullandığı takdir yetkisinin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Kamunun sahip olduğu tekelci güç, katı kurallarla düzenlenmiş ekonomilerde oldukça yüksektir. İdari kuralların yetersiz ve düzensiz; bununla birlikte hukuk anlayışının yeterince gelişmemiş olduğu azgelişmiş ülkelerde bu sorunlar yolsuzluklara imkan sağlamaktadır. Kamu yönetiminde etik standartların gelişmemiş olması ve denetim kurumlarının yetersiz kalması gibi nedenler, sorumluluk anlayışının gelişmemesine neden olmuştur.

Yolsuzlukla mücadele için girişimler, memurların tekelci gücünü azaltan serbest pazar ekonomisi, bürokrasinin takdir yetkisini kısıtlayan idari reformlar ve sorumluluğu arttırmayı sağlayacak izleme ve denetim kuruluşlarını da kapsamalıdır. Bu tür girişimler, kontrol ve dengeyi (check and ballance) sağlamalı ve kamu yönetiminde çıkar çatışmalarını yönetebilecek şekilde yapılandırılmalıdır. Yolsuzlukla mücadele çabaları aynı zamanda siyasilere yönelik etik kurallar oluşturmalı ve kamu sektöründe yozlaşmanın belirlenmesi ve yozlaşma ile mücadele istencinin yaratılmasında sivil toplum katılımını da sağlamalıdır.

Yolsuzlukla mücadelede birbiriyle işbirliği ve uyum içinde olması gereken ana aktörleri şöyle sıralayabiliriz:

- Siyasi irade
- İdari reformlar
- Denetleme ve izleme kurumları (Ombudsman, insan hakları kuruluşları ve denetleme kurulları)
- Parlamento (yozlaşma ile mücadele kanunlarının hazırlanması)
- Yargı (yozlaşma ile mücadele kanunlarının etkin olarak uygulanması)
- Özel sektör
- Medya

Yolsuzlukla mücadelenin başarılı olabilmesi için bilgiye serbestçe ulaşabilmek bir ön şart niteliğindedir. Yolsuzlukla mücadele bilgi ve danışmaya, siyasi iradeye ve ortak kamusal çabaya bağlıdır. Vatandaşların bilgi sahibi olabilmesi ve toplumun mücadeleye ilgi göstermesinde, medya anahtar rol oynamaktadır.

Yolsuzlukla mücadelede sadece siyasilerin çabaları ve iradeleri yeterli değildir. Ne yolsuzluk olgusunun tek bir sosyal boyutu vardır, ne de herhangi bir sosyal kesim tek başına mücadelede başarılı olabilir. Bu yüzden yolsuzlukla mücadeleye toplum kesimlerinin istençli olarak katılmaları ve medyanın da bu mücadeleye destek vermesi gereklidir.

Medyanın araştırma ve habercilik özelliklerinin yozlaşma ile mücadeleye katkısı artık geniş kabul görmüş bir gerçektir. Bir ülkedeki basın özgürlüğünün gelişmişliği ile o ülkedeki yozlaşmanın yaygınlığı arasında anlamlı bir korelasyonel ilişki vardır. Bu doğrusal ilişki ortaya konmakla birlikte, medya yolsuzlukla mücadele konusunda yeteri kadar etkinlik göstermemektedir. Medyanın yolsuzlukla mücadeleye yeteri kadar ağırlık vermemesi, kendi içsel dinamikleri ve rekabet şartlarından kaynaklanan bir durumdur (Matelski, 2000: 60-65). Yukarıda sayılan aktörlerin yolsuzlukla mücadeledeki rolleri her ne kadar birbiriyle bağlantılı olsa da her bir aktörün yolsuzlukla mücadeledeki rolü ayrı birer araştırma konusu olacak niteliktedir. Bu çalışmada medyanın rolü üzerinde durulacaktır.

YOZLAŞMA İLE MÜCADELEDE BİR AKTÖR OLARAK MEDYA

Medya yozlaşma ile mücadelede doğrudan ve dolaylı rol oynayan bir araç işlevi görür. Medyanın doğrudan ve kolay tanımlanabilen eylemleri, yine somut sonuçlar sağlayan eylemlerdir. Medyanın dolaylı etkileri ise yapılan haber ve araştırma faaliyetleri sonucunda kamu kurumlarınca soruşturma başlatılması, yolsuzluğa zemin yaratan bir kanun veya politikanın düzeltilmesi, yozlaşmış siyasilerin istifa etmeleri, bürokratların görevden alınmaları, bir yargısal sürecin başlatılması ve kamu denetim kurumlarının faaliyet raporlarını yayınlaması gibi süreçlere yol açması şeklinde gerçekleşir.

Medya sektöründe bağımsız ve sorumlu basın anlayışının gelişmesi; çoğulcu toplumun sağladığı zemin üzerinde yozlaşmanın daha kolay kontrol altına alınması, toplumun yozlaşma sorununa ilgisinin artması ve siyasilerde sorumluluk duygusunun geliştirilmesi gibi olumlu sonuçlar sağlar.

MEDYA VE ETİK ZEMİN

Medyanın yolsuzlukla mücadelede rol almasının önünde çeşitli etik engeller vardır. Türkiye’de medyanın yolsuzlukla mücadelede etkin bir şekilde rol almasını engelleyen başlıca sorunlar mülkiyet, siyasi iktidarla bağlantılar, sanayi, sermaye ve banka kesimleriyle olan organik ilişkiler, toplumun yolsuzlukla mücadeleye karşı tepkisini belirleyen genel ahlak düzeyinin medyaya yansması ve örgütlü toplumsal kesimlerle olan iç-içelik ilişkileri olarak sıralayabiliriz.

Türkiye’de medya etik açıdan oldukça ilginç bir süreç sergilemektedir. 1980’lere değin ticari gazetecilik yapan büyük grupların ailelerin elinde olduğu gözlenmektedir (Simavi, Karacan ve Ilıcak). 1980’lerden sonra Bilgin ailesinin ulusal büyükler arasına girmesiyle basının büyük bir kısmı dar bir zümrenin elinde kalmıştır (Tokgöz, 1998 :47). Oligopol yapının bozulmaması isteği medyanın sektörde rekabete kapalı ve statükocu bir tutum izlemesine yol açmıştır. Bu dönemde siyasetçi- medya ilişkisini sembolize eden meta, gazete kağıdı olmuştur. Gazete kağıdının fiyatını ve tahsisini belirleme yetkisine sahip olan hükümetler, bunu medya ile ilişkilerinde bir silah olarak kullanmışlardır.

1980’li yılların sonlarına doğru medya dışı sermaye ve büyük holdingler medyayı bir araç olarak görerek, güce ulaşmak amacıyla medyaya girdiler (Sönmez, 1996:64).

Medya tekelleri, siyasi alandan medya desteğine gösterilen taleple gittikçe gelişirken, yaptıkları promosyon kampanyalarıyla büyümelerini hızlandırdılar.

Etik açıdan bu ekonomik yapı, medya etiğinin sağlıklı görünümüne bürünmesinde önemli etken olarak sayılabilir. Türkiye’de iletişim alanındaki etik anlayışını ve uygulamalarını geliştirecek bir ortamdan söz etmek zordur. Bunun en başlı nedeni düşünce ve ifade özgürlüğünün Türkiye’de tam olarak yerleşmemiş olmasıdır. Basın özgürlüğünün olmadığı toplumlarda bu özgürlüğü tehdit eden sermayenin etkilerinin sınırlanmasına yardım edecek bir etik tutarlılığın oluşması da çeşitli güçlüklerle karşılaşacaktır (Alemdar, 1999:255).

Öte yandan etik anlayışın gelişimi gazetecilerin örgütlenme sorunlarıyla da ilgilidir. Meslek örgütlerinin güçsüz olduğu ülkelerde etik sorunlarının çözümü fazla başarılı olmaz. Sektörde istikrarsızlığın olması, ücret yetersizlikleri ve meslek içi dengesizlikler karşısında gazetecilerin etik hassasiyetleri aşınabilir. Siyasal çevrenin istikrarsızlığı, siyaset ve medyanın çıkara dayalı ilişkiler geliştirmesine oldukça uygun bir zemin yaratır. Bir kez böyle bir ortam kurulup etik ilkeler zarar gördüğünde, siyasilerin sunduğu nimetler reddedilemez ve basın özellikle kamusal yozlaşmayla mücadele gücünü önemli ölçüde yitirir.

MEDYANIN YOZLAŞMAYLA MÜCADELEDE DOĞRUDAN KATKISI

Yozlaşma ile mücadelede medyanın doğrudan etkileri farklı şekillerde olabilir. Bunlardan en çarpıcı olanı, yozlaşmış politikacı veya bürokratların ahlak dışı davranışlarının ortaya çıkmasından sonraki süreçte (suçlanma, kovuşturmaya uğrama, görevden alma veya istifaya zorlama gibi) medya projektörleri tarafından kamuya teşhir edilmesidir. Ayrıca medya doğrudan kendisi de yozlaşmayla mücadeleye girebilir. Yozlaşmanın yerleştiği kamu kurumlarının ve kamu görevlilerinin teşhir edilmesi, yozlaşma nedenleri, yozlaşma-yolsuzluk eylemlerinin belirlenmesi, çözüm önerilerinin tespiti, medya gücüyle yozlaşmaya karşı çeşitli yaptırımlar uygulamaya konması, medyanın doğrudan mücadele süreç veya faaliyetleri olarak tanımlanabilir.

Yozlaşma ile mücadele eden kurumların elde ettikleri bulguların kamuya yayılması medya aracılığıyla mümkündür. Kamu kurumlarında gerçekleşen yolsuzluk eylemlerini haber yapmak, ilgili yolsuzluklar hakkında resmi soruşturma başlatılmasına yol açabilir.

Bu şekilde hem bu kurumların toplumsal prestijleri ve destekleri artar ve meşrulukları güçlenmiş olur hem de yozlaşmış siyasilerin rahatı kaçırılmış olur. Medya yozlaşmış kamu kurumlarını ifşa ettiğinde akabinde takip eden süreç (denetleme kurumlarının başlattığı incelemeler, polis soruşturmaları, yargı süreci vb), yozlaşmanın denetim altına alınmasını sağlar. Bunun yanında medyanın geliştirdiği kamusal bilinç, kamu kurumlarında reformların oluşması yönünde kamuoyu baskısını artırır. Bu işlev, medyanın uzun dönemli etkinliğini ve potansiyelini vurgulayan özelliğidir.

Etik açıdan sorunlu bir durumun veya yozlaşmanın haber yapılması her zaman resmi soruşturmaların başlatılmasını sağlamaz ancak kamuoyu tepkisini ortaya çıkarabilir. Bu durumda yasal takibata uğramamış, fakat yozlaşmış olduğu basın tarafından açığa çıkarılan siyasilerin seçim sandığında bozguna uğraması, oldukça etkin bir müeyyidedir. Siyasilerin yolsuzluklara karıştıklarında yasal takibata uğramasalar bile ortaya çıkan durum karşısında sandık yenilgisi alacakları olasılığını bilmeleri, onları yozlaşmış işlere bulaşmaktan caydıran bir unsurdur. Basın, yozlaşmaya zemin sağlayan kanun, politika ve uygulamalardaki kusurları teşhir edebilir. Böylece bu eksiklerin düzeltilmesi yönünde bir kamuoyu baskısı oluşur.

Bazı durumlarda da basının haber yayınlanmadan önce yaptığı ön araştırma ve incelemeleri, politikacıların ve kurumların imajı konusunda hassasiyete sahip olan kamu yöneticilerinin hata ve noksanlarını görerek, önceden gerekli düzenlemeleri yapmalarını sağlar. Hazırlanması düşünülen kanun, kanun değişikliği, politika, düzenleme ve uygulamaların önceden basın aracılığıyla kamuoyu tartışmasına açılması, gözden kaçan veya kasıtlı olan kusurların ortaya çıkmasını ve önceden tedbirler alınmasını mümkün kılar.

Yozlaşmış Kamu Görevlilerinin Araştırılması ve Teşhir Edilmesi

Medyanın yozlaşmayla mücadele gücünü gösteren örneklerin çoğu medya yayınları sonucu kamuoyu tepkisi veya yasal süreçler sonucunda yozlaşmış kamu görevlilerinin görevlerinden uzaklaşmalarıdır. Bu şekilde sonuçlanan örnekler oldukça fazladır. Özellikle

Güney Amerika’da medyanın yolsuzluklarla ilgili yayınları sonucu⁴² en az üç devlet başkanı koltuğundan olmuştur. Devlet başkanlarının yanında bakanlar ve parlamenterler de medyanın doğrudan veya dolaylı etkisi neticesinde koltuklarını kaybetmişlerdir (Halperin, 2003).

Medya yayın ve faaliyetlerinin yozlaşmış kamu görevlilerinin cezalandırılmasında veya görevden alınmalarında tek başına yeterli gelmediği durumlarda, uluslararası kuruluşların işbirliğine ihtiyaç duyulur. Kenya’da, 1996 yılında sağlık bakanının bir suikast komplosunun düzenleyicisi olduğu basında yer almasına rağmen, bakanın cezalandırılması sürecinin başlatılması, bu ülke ile ilişkide bulunan İMF’nin harekete geçirilmesi sayesinde mümkün olabilmiştir. Kenya’da bağımsız basın skandalı gerçek boyutlarıyla duyururken, devlete bağlı basın ise hükümet ve bakan tarafından skandalı ört-bas etmek amacıyla kullanılmıştır (Githongo, 1997: 5,6).

Kamu görevlileri yolsuzluklardan suçlu bulunup işlerini kaybettiklerinde, kamuoyu önünde rezil olmak, prestij kaybetmek, sosyal statü ve gelir kaybetmek gibi ilave caydırıcı unsurlar da eş zamanlı olarak devreye girer. Bunun yanında üst düzey kamu görevlilerinin görevden atılmalarını izleyen siyasi türbulans ve sarsıntı, kamusal sorumluluğun gelişmesine yardımcı olur. Bu durum, gelecekte başkalarının yolsuzluklara karışmasına caydırıcı etki yapacaktır.

Bağımsız olmayan ve yozlaşmayla mücadele gücünden yoksun bırakılmış bir medyanın bulunduğu ülkenin içine düşeceği duruma iyi bir örneği İndonezya oluşturmaktadır. İndonezya’da bulunan bağımsız medya uzun yıllar boyunca katı bir sansür ve baskı altında tutulmuştur. Medyanın içinde tutulduğu bu şartlar altında ülkede büyük bir yozlaşma hüküm sürmüştü; yozlaşmanın büyüklüğü, ekonominin çöküşünü ve neticesinde siyasi kargaşayı getirmiştir. Dönemin devlet başkanı Suharto, ekonomik çöküşün ardından İMF tarafından kendisinin ve ailesinin yozlaşmış iktisadi faaliyetleri ve müdahaleleri hakkında bilgi vermeye zorlanmıştır. Suharto’nun çocukları baharat ticareti, ücretli otoyollar, otomobil şirketi ve medya gibi kendilerine büyük kazanç sağlayacak tüm

⁴² Ekvador’da Abdala Bucaram, Venezuela’da Carlos Andres Perez ve Brezilya’da Fernando Collor de Mello. Bkz: Simon, Joel, (1998). “Hot on the Money Trail.” *Columbia Journalism Review* 37 (Jan/Feb) s.37-49.

alanlara el atmışlardı. Bu dönemde yapılan yolsuzlukları yayınlamak medya mensuplarının hapse atılmaları tehlikesini hemen hemen garanti ediyordu.⁴³ Suharto ailesinin yolsuzluklarının ve insan hakları ihlallerinin yayınlanması, rejim için utanç sebebi sayılmaktaydı ve hemen cezalandırılıyordu (*Investigative Reporters and Editors*, 2003). Suharto rejiminin karakterize ettiği gibi yaygın bir yozlaşmayı iç ve dış kamuoyuna sunabilmek ve bu tür yolsuzlukları denetlemek için basın, sivil toplum ve uluslararası kuruluşların desteğine ve güçlü bir bağımsızlığa ihtiyacı vardır.

Basın Araştırmacılığının Kamu Kurumlarını Desteklemesi

Bağımsız medyanın yayınladığı yolsuzluk haberleri bazı durumlarda kamu görevlilerinin işlerine son verilmesiyle sonuçlanmasa da, araştırma yapmakla görevli kurumların soruşturma başlatmalarını ve yozlaşmış eylemlerin sona erdirilmesini sağlayabilir. Böyle bir durum, bir Amerikan gazetesinin (Miami Herald, 1996) yayınladığı, önde gelen bir Amerikan bankasının Güney Amerika'da demokrasiye zarar veren yolsuzluk uygulamalarını ifşa eden haber serisiyle ortaya çıkmıştır. Bu haber serisinin ardından Amerikan Adalet Bakanlığı konu ile ilgili soruşturma başlatmış ve Amerikan bankası Güney Amerika'daki yolsuzluk uygulamalarını sona erdirmiştir (*Investigative Reporters and Editors*, 2003). Bunun gibi yine bir Amerikan gazetesinde (Dallas Morning, 1997) yayınlanan araştırma haberi, kamu okullarında üst düzey memurların yolsuzluklarını açığa çıkarmış ve FBI'ın soruşturma başlatmasını sağlamıştır. Brezilya'da ise Devlet başkanı Collor öldükten sonra araştırmacı basın haberlerinin bulgularından yola çıkılarak parlamento soruşturma komisyonu harekete geçmiştir (*Investigative Reporters and Editors*, 2003). Türkiye'de 2001 yılında "beyaz enerji" operasyonu olarak bilinen enerji alanındaki yolsuzluk olayında resmi soruşturma kurumlarının faaliyetlerinin basın tarafından izlenip, desteklenmesi, soruşturmayı yürüten kamu kurumlarının cesaretinin artmasına yardımcı olmuştur (Gürek, 2001; Armutçu, 2001)).

⁴³ Nitekim ülkenin güvenilir yayın kuruluşlarından olan Tempo dergisi 1994 yılında Suharto tarafından kapatılmıştır. Bkz: Neumann, Lin. 1998. "High Price of Secrecy: Restricting the Press Worsened the Economic Crash." *Columbia Journalism Review*, March/April.

Yozlaşma ile Mücadele Kuruluşlarının ve Çalışmalarının Desteklenmesi

Bazı durumlarda gazetecilik haberleri yozlaşmayla mücadele kuruluşlarının etkinliklerinin desteklenmesinde önemli rol oynarlar. Bu tür yayınların her zaman bir yanlışı veya istismarı sorgulayan nitelikte de olması gerekmez. Düzenli ve detaylı haber araştırmaları, yozlaşma ile mücadele kuruluşlarının çalışmalarını destekler ve böylece iktidar yapısı içerisinde oluşmuş olan çıkar gruplarının, yozlaşmayla mücadele eden kurumların işlerine karışmaları engellenerek bu kurumların bağımsızlıkları desteklenmiş olur.

Gazeteciler ve haber medyası sıklıkla yozlaşmış kamu görevlilerini araştırıp soruşturarak, yozlaşmış kamu görevlilerini denetleyen ve yargısal takibe alan kamusal kurumlarla simbiyotik bir birliktelik ilişkisi içinde olurlar. Gazetecilerin güçlü ve dramatik hikayeler bulmaları ve onları yayınlamaları en önemli meseleleridir. Yozlaşmayla mücadele kuruluşlarının çıkarları da bu noktada medya ile kesişir. Çünkü onların faaliyetlerinin haberleştirilip yayınlanması, bu kurumların faaliyetlerine kamusal destek sağlamakta ve böylece meşrulukları artmaktadır. Ayrıca kendi işlerine burunlarını sokmaya çalışan veya engellemeye çalışan politikacıların da cesaretleri bu şekilde kırılmaktadır. Yozlaşmayla mücadele kuruluşlarının faaliyetlerinin yayınlanmasının bir diğer olumlu etkisi de, yapılan hata ve yolsuzluklara karşı tanıkların cesaretlendirilmesi ve sahip oldukları bilgileri ve şahitliklerini araştırma ve denetleme kuruluşlarına sunmaları konusunda cesaretlerinin artmasıdır. İlaç ve tıbbi malzemelerin gümrükten çekilmesindeki yolsuzlukların anlatıldığı haberler (Zaman, 2001) ve Gümrükten askeri malzemelerin kaçak olarak getirilmesini konu alan haberler, uygun örnekleri oluşturmaktadır (Başlamış, 2004).

İtalya'da basın, yozlaşmayla mücadele ile görevlendirilen savcının bulgularının halka iletilmesinde önemli rol oynamış ve geniş kamusal hassasiyetin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. İtalya'da reformlar daha uygulama aşamasına yeni geçmişken ve neticelerinin alınmasına henüz zaman varken basının kamuoyunu bilgilendirmesi, kamuoyu desteğini önceden sağlayabilmiştir (Öztürk, 2001: 7). Kamu kurumlarının yaptığı araştırma ve soruşturmalardan elde edilen önemli bulguların medya tarafından agresif

biçimde ele alınması ve yorumlanması, yozlaşmış kamu görevlilerinin sorumlu tutulmaları yolunda kamusal baskıların artmasını sağlar.

Medyanın Yozlaşma ile Mücadele Zaafiyetlerini Vurgulaması

Yozlaşma ile mücadele kurumlarıyla medya arasındaki ilişkinin belirli sınırları aşmaması gerekir. Medya mensuplarının yozlaşma karşıtı kurumlar ile onlardan çarpıcı ve dramatik haberler elde etmek amacıyla çok yakın ilişkilere girmeleri çeşitli sakıncalar yaratır. Bu tarz ilişkilerin esasında sorunlu bir yapısı vardır ve çeşitli etik dışı sonuçlar üretebilirler. Hiç bir kamusal kurum veya özel kişi yozlaşmadan muaf değildir. Bu düşünce doğrultusunda medya mensupları soruşturma, inceleme ve yolsuzluk vakalarını yayınlarken, yargı kurumları, polis, müfettişler ve diğer ilgili kamu kurumlarıyla ilişkilerinde bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını zedelemeyecek bir tutum ve ölçülülük içinde olmalıdırlar. Medya kendi bağımsızlığını sürdürebildiği sürece bu kurumlar üzerinde eleştirel bakışlarını sürdürebilir ve bu kurumlar içindeki zayıflıkları ortaya çıkarabilir.

Yozlaşmaya Ortam Sağlayan Kanun ve Düzenlemelerin Değiştirilmesi için Baskı Yaratılması

Araştırmacı gazetecilik, kanun, idari düzenleme ve politikadaki kusur ve zaafı tanımlayarak da yozlaşmayı önlemeye katkı sağlar. Bu şekilde otoriteler sorunlu olan kanun, uygulama ve politikaları değiştirmeye zorlanır bazı durumlarda da medya, araştırmacılık özelliğiyle spesifik değişiklik veya çözüm önerileri sunabilir. Örneğin 1990'lı yılların sonlarına doğru çek ve senet gibi kıymetli evrakları düzenleyen 1985 tarihli ve 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun, gittikçe yetersiz kalmış ve kıymetli evrak kullanımında ekonomik sistemi tıkayacak denli yozlaşmıştır. Basının bu alandaki yozlaşmayı hedef alan ve yeni hukuki düzenleme ihtiyacını vurgulayan çalışma ve yayınları⁴⁴, 17 Ekim 2001 tarihli, 4709 sayılı kanunun çıkmasını sağlamıştır.

⁴⁴ Bu dönemde kanunun yetersizliğinin yarattığı sorunlar örnekleriyle basında sıklıkla yer almıştır. "Bankaların kara listesine giren bir daha çıkamıyor", *Hürriyet Gazetesi*, 26.7.1999; Berberoğlu, Enis (1999), "Çek Yasası Çıkmazsa Çetenin Sonu Gelmez", *Hürriyet Gazetesi*, 9.2.1999

Medyanın yozlaşmış kamu görevlilerinin teşhir edilmesi çabalarının çeşitli gerekçelerle (özel hayat, devlet sırrı, ticari sır, mevzuat, beyan yasağı, vs) engellenmeye çalışıldığı durumlarda, daha önceleri ortaya çıkardığı yolsuzluk örnekleri veya yozlaşmaya karşı elde ettiği başarılar, engelleri aşmasında ve destek sağlamasında önemli katkı sağlar.

MEDYANIN YOZLAŞMAYLA MÜCADELEDE DOLAYLI KATKISI

Medyanın yozlaşmanın engellenmesine yönelik elde ettiği başarı örnekleri zihnimizde aksini canlandırırsa da medyanın yozlaşma ile mücadeleye katkıları daha çok dolaylı olmaktadır. Burada medyanın katkısını sadece yolsuzlukların ve yozlaşmış kamu görevlilerinin açığa çıkarılması olarak görmemek; daha ziyade gazeteciliğin toplum içinde oynadığı rolü de dikkate almak gerekir.

Yozlaşmanın devam etmesini sağlayan belli unsurlardan bahsetmek mümkündür. Bağımsız ve araştırmacı gazetecilik ise bu unsurlarla çatışan bir unsurdur. Siyasi rekabet ortamının sağlıklı ve güçsüz olduğu ortamlar, bürokraside ve siyasiler arasında yozlaşmanın gelişmesine imkan sağlar (Johnston, 1997). Bağımsız gazetecilik, siyasi rekabet ortamının gelişmemiş ve yetersiz olduğu ortamlarda farklı bakış açılarını ve değişik yaklaşım tarzlarını ortaya koyarak kamuoyunun bilgi seviyesinin artmasını sağlar ve böylece iktisadi ve siyasi rekabetin gelişmesine katkıda bulunur. Medyanın bu işlevi dolaylı yönden yozlaşmanın önlenmesine katkıda bulunur. Medya ekonomik yaşamda da çeşitli ekonomik, mali vs. bilgiler sunarak sağlıklı bir rekabet ortamının gelişmesine katkıda bulunur (Golding ve Murdog, 1997: 59-60). Güçlü bir siyasi ve ekonomik rekabet, sorumluluk hissini güçlendirir; yozlaşmış ilişkiler yerine değişik alternatifler bulunmasını sağlar ve siyasilerin yozlaşmaya karşı harekete geçmeleri için motivasyon sağlar.

Üst düzeyde yozlaşmaya kolaylık sağlayan diğer iki faktör ise kitlelerin siyasete düşük düzeyde katılımları ve sivil özgürlüklerin yeterince korunmamasıdır (Johnston, 1997: 23). Burada da medya eksiklikleri giderecek bir rol oynayabilir. Medya, toplumun siyasete ilgi göstermesini sağlayacak faaliyetler gösterebilir. Ayrıca kendi çıkarına da olan ifade özgürlüğü gibi sivil özgürlüklerin geliştirilmesi yönünde baskılara öncülük edebilir.

Yozlaşmadan menfaat sağlayanlar arasında kısıtlı kalan bilgi paylaşımı yozlaşmış bir sistemin bir başka özelliğidir. Medya bu kısır döngüyü kırabilecek mekanizmalara sahiptir. Kamusal karar alma ve diğer politika yapımı süreçleri ile ilgili bilgileri topluma yayarak bu bilgilerin dar bir karar alıcı kesim içerisinde hapsedilmesinin önüne geçer. Karar alma ve diğer kamusal süreçler konusunda şeffaflık sağlandığı sürece yozlaşmayı destekleyen önemli bir etken de önlenmiş olur.

Kamu sektöründe yozlaşmanın tamamlanması için gereken taraflar bir araya gelip yozlaşmış eylemlerine başladığında, diğer kişi ve kesimleri dışarıda bırakmak isterler. Siyasetçi, girişimci ve bürokratin meydana getirdiği bir oluşum, rüşvet, ihale, kayırma gibi uygulamalara girdiğinde artık bu döngüye başkalarının girmeleri engellenir. Rüşvet vermediği için kamu ihalesi alamayan müteahhitler, dürüst oldukları için akçalı yetkilere sahip mevkilere atanmayan bürokratlar artık medyanın doğal müttefiki durumundadırlar. Bu durumda olan kişiler, basına müracaat ederek bilgilerini aktarırlar. Medya elde ettiği bu bilgilerle yozlaşma noktalarını açığa çıkaran haberler ve yorumlar yayınlar.

Yozlaşma ile ilgili araştırma haberleri için bir başka bilgi kaynağı ise sivil toplum örgütleridir. Hükümet dışı organizasyonlar, ticaret odaları, baskı gruplar ve lobiler gibi kuruluşlar örnek olarak gösterilebilir. Toplumun organize ve aktif grupları hem devleti, hem de diğer grupları kontrol edebilir. Şeffaflık yozlaşmanın önlenmesinde yaşamsal önemdedir. Fakat şeffaf süreçleri inceleyecek kimse yok ise bunun tek başına pek bir anlamı olmaz. Öte yandan yozlaşmanın çok yüksek düzeyde olduğu ülkelerde de araştırma komisyonları, teftiş kurulları, müfettişler, arşiv kayıtları vardır. Hatta bu sayılanlar çoğu zaman yolsuzlukları açığa çıkarmaya değil, üzerini örtmeye veya gözden kaçırmaya yardım etmektedir. Sivil toplum kuruluşları basın ile yakın ilişkili olarak çalışırlar. Basın bu kuruluşların taleplerini geniş kitlelere yansıtır ve araştırma, bulgu ve faaliyetlerini topluma ulaştırma imkanı sağlar.

Yozlaşmanın yaygın olduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının bağımsızlık gereksinimi daha çok arttığından, ayrıca bu kuruluşlar arasındaki rekabetin artması yozlaşma zemininin ortadan kalkması için iyi bir yol olabilir. Özellikle polis güçlerinin veya benzer denetleme kuruluşlarının arasındaki rekabeti vurgulayan haberlerin, kurumlar

arası rekabeti desteklediği açıktır. Devlet içinde birbirlerini izleyen ve gözleyen farklı kolların varlığı bir denge ve kontrol (check and ballance) sisteminin oluşturulmasında önemli katkı sağlayacaktır.

Resmi arşivlerin sağlıklı tutulması yozlaşmayı önlemek bağlamında oldukça önemlidir. Eğer kamusal arşivler sağlıklı değilse, bu durumda devlet cihazının ne tür farklı kollara sahip olduğunu, kimin sorumlu tutulacağını, kimin nasıl takdir yetkisine sahip olduğunu ve bunu nasıl kullandığını belirlemek zorlaşır. Ayrıca bir politika veya uygulamadan kimin menfaat sağladığının tespiti de kolay mümkün olmaz.

YOZLAŞMA İLE MÜCADELEDE MEDYANIN DESTEKLENMESİ

Günümüz modern toplumlarının yozlaşmadan arındırılması sürecinde medyanın katkısı yaşamsal önemdedir. Medyanın katkısı olmadan yozlaşmaya karşı girişilecek herhangi bir hareketin başarı elde etme imkanı yoktur. Bu bakımdan kamusal dürüstlüğü sağlamayı amaç edinen girişimler öncelikle medyanın bu yöndeki gücünü artırmaya yönelik tedbirlerle desteklemelidir.

Medyada Rekabetçi Özel Mülkiyetin Geliştirilmesi

Haber medyasında devlet mülkiyetinin kaldırılmasının, onun bağımsızlığını güçlendirdiği açıktır. Bununla birlikte yozlaşma ile mücadele yetenekleri de paralel olarak artar. Ancak haber medyası üzerinde devlet mülkiyeti dünyada yaygın olarak gözlenen bir durumdur ve bu olgu medyanın bağımsızlığını kısıtlamaktadır. Bağımsız bir haber medyası için sektörde devlet payı azaltılmalı ve rekabet ortamı yaratılmalıdır. Yazılı, görsel, işitsel ve elektronik medyada devlet tekelinin kalkması ve rekabet ortamı, basının yozlaşma ile mücadele fonksiyonunu daha güçlü yerine getirmesine imkan tanımaktadır. Bununla birlikte özelleştirme, özellikle devlet ile köklü çıkar ilişkileri geliştirmiş olan güç sahiplerinin ve devletle yakın ilişki ayrıcalığında olan imtiyaz sahibi ticari zümrelerin bulunduğu azgelişmiş ülkelerde beklenen faydayı sağlamaz (Chomsky, 1999: 47).

Devlet mülkiyetindeki medya organlarının bağımsızlıklarını korumakta ısrarcı davrandıkları da gözlenmektedir. Örneğin Benin’de kamu mülkiyetinde olan *La Nation* gazetesi, iktidarın müdahalelerinden anayasal yönetim yapısı ile ve yöneticilerinin

atamalarına hükümetin müdahalesini engelleyici düzenlemelerle korunmuştur. Bunun gibi Uganda'da devlet mülkiyetindeki *New Vision* gazetesi iktidarın şikayetlerine neden olacak siyasi yorumlar yapma imkanına sahiptir ve Uganda devlet başkanının öncülük ettiği yozlaşma ile mücadele kampanyasında oldukça önemli katkı sağlamışlardır (Wasike, 1998).

İngiltere, Kanada, Avustralya ve Güney Afrika gibi ülkelerde kamu yayıncılık kuruluşları geniş kitlelerin takdirini kazanacak ve kamuoyunda ciddi bir prestije sahip olacak derecede bağımsız faaliyet göstermişlerdir (Shugaar, 1994: 42).

Yozlaşmayı Araştıran Gazetecilerin Korunması

Yozlaşma ile mücadele yolunda faaliyet gösteren gazetecilerin sık sık tehditlere uğradıkları bilinen bir gerçektir. Örneğin Kenya'da toplumun etnik-kabile gruplarına bölünmesi, bir gazetecinin aynı etnik gruba mensup yozlaşmış birinin yolsuzluk eylemini haber yaparken, bundan etnik grubun da etkileneceğinden çekinerek haber yapmada tereddüte düşmesi gibi açmaz durumlar da ortaya çıkarmaktadır (Githongo, 1997). Bu durum gazetecilerin haberleri doğru ve özgürce yayınlamalarını engelleyen ahlaki yükümlülük duygusunu işaret etmektedir. Gazetecinin ait olduğu etnik grup tarafından ayıplanması ve dışlanma tehlikesi, en az fiziksel tehdit kadar önemli sonuçlar doğurabilmektedir.

Özellikle yozlaşmanın yaygınlaşmış olduğu ülkelerde bağımsız gazeteciler yolsuzluk haberlerini çoğu zaman yaşamlarını tehlikeye atarak yayınlılar. Yozlaşma ile ilgili haberlerin ardından gazetecilerin, tehdit, yıldırma, hapse atma ve öldürülme olayları azımsanmayacak sıklıktadır.⁴⁵ Yolsuzlukları ortaya çıkaran gazetecilerin susturulmasında cinayet de yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Gazetecilerin bu tür vahşice öldürülme örnekleri, dünyanın her yerinde rastlanabilen durumlardır. Tayland'da Matichon isimli günlük bir gazetenin muhabiri Sayomchai Vijiwittayapong, bir inşaat projesindeki yolsuzluğu açığa çıkarmasının ardından kendisine teklif edilen rüşveti reddettikten sonra vurularak öldürülmüştür. Yine Kolombiya'da El Espectador gazetesinin muhabiri Oscar Garcia Calderon, boğa güreşleri ile organize suç örgütleri arasındaki ilişkiyi araştırırken

⁴⁵ Gazetecileri Koruma Komitesi'nin araştırmasına göre 1997 yılında 129 gazeteci bu yüzden hapse atılmıştır. Bkz: Committee to Protect Journalists. 1998. CPJ website (<http://www.cpj.org>). (25.12.2003)

öldürülmüştür (www.ifex.org, 2004). Rusya’da 1998 yılında Sovietskaya Akımykia Today gazetesinin editörü Larisa Yudina, yerel bir yolsuzluk olayını açığa çıkardıktan sonra sık sık ölüm tehditleri almasının ardından vücudunda pek çok bıçak yarası ve kafatası parçalanmış halde ölü bulunmuştur (archives.cjr.org, 2004). Bu tür sayısız örneklere dünyanın her yerinde rastlamak mümkündür. Yolsuzlukla ilgili haberleri yazan gazeteciler diğerlerine göre öldürülme riskine ortalamadan daha yüksek oranda maruz kalmaktadırlar. 1998 yılında 34 gazeteci bu yüzden öldürülmüştür (www.ifex.org, 2004).

Gazetecilere yönelik tehditler karşısında çok şey yapılamamış olmasına rağmen gazetecilerin can güvenliklerinin sağlanması, onların yozlaşma ile mücadelede görevlerini hakkıyla yapmaları için çok önemlidir. Güney Afrika bu doğrultuda gerçekleştirdiği bir uygulama ile önemli bir aşama kat’etmiştir. İlan edilen “Açık Demokrasi Beyannamesi” ile kamusal yolsuzlukları açığa çıkaran gazeteci, kamu görevlisi ve ihbarcıları da kapsayan, koruma programını uygulamaya koymuştur. (Martin, Robert ve Feldman, Estelle, 2000).

Bilgiye Ulaşma İmkanlarının Geliştirilmesi

Bilgiye ulaşma, bir devlet hükümrânlığı altındaki vatandaşların bilgiye ulaşma yeteneğini ifade eder. Bilme hakkı, sorumlulukla bölünmez bir biçimde ilişkilidir ve iyi yönetimin temel prensibidir. Kamu görevlilerinin davranışları ve kamusal karar alma süreçleri kamuoyunun incelemesine açık değil ise bilgiye dayalı yargılarda bulunmak çok zordur. Toplumun yeterli ilgi ve farkındalık göstermediği durumlarda, hükümetler temel karar alma ve gözden geçirme süreçlerini kamuoyu tepkisini ve değerlendirmesini ölçmeden gerçekleştirmek zorunda kalırlar.

Hükümetler genellikle kendilerini iyi gösterecek haberlerin kamuoyuna ulaşmasında zorluk çıkarmazlar. Sorun, tersi durumlarda ortaya çıkar. Hükümetler ve bürokratlar kendilerini sıkıntıya sokacak bilgileri saklamaya çalışırlar. Eğer kamuya bilgi açıklanması yükümlülük olarak tanımlandıysa, bu durumda açıklanması esnasında mümkün olduğunca engelleyici şekilde davranırlar (Tataroğlu, 1998: 34). Gizlilik veya bilgi saklama, bürokrasinin en önemli güç kaynaklarından biridir.

Bilgi verme konusundaki kısıtlamaları kaldırmaya yönelik düzenlemeler, karar alma süreçlerine basın ve kamunun ulaşabilmesine olanak sağlar ve takdir yetkisinin kullanımı daha kolay değerlendirilebilir. Bunun için bilgiye ulaşabilme hakkının anayasal güvence altına alınması bir çözüm olarak önerilebilir. Yasa ile yapılan eylem ve alınan kararların tekrar gözden geçirilmesine ve değerlendirilmesine imkan sağlayacak bir ombudsman kurumu, bir eylem veya davranışın sorgulanması için zaman kısıtlamasının getirilmesi, ve hangi bilgilere ulaşabileceğini temin eden bir sınıflandırma yoluyla mümkün olur. Bilgi edinme hakkı bir tür yasal düzenlemeyle güvenceye kavuşturulmadığında, sorumluluk ve şeffaflık eksikliği ile yozlaşma için verimli bir çevre gibi olumsuz neticeler doğurur.

Vatandaşların bilgiye ulaşma hakkı ile devletin güvenliğini sağlama yükümlülüğü arasında bir denge gözetilmelidir. Vatandaşlar ulusal güvenlik meselelerini de kapsayacak şekilde kamusal otoritelerden bilgi talep etme hakkına sahiptir. Bu hakka yönelik kısıtlamalar ancak kanunla belirtildiğinde ve hükümetin kamuoyunu demokratik toplumu ve ulusal güvenlik çıkarlarını korumayı amaçladığına ikna ettiğinde mümkün olmalıdır.⁴⁶

Savunma, ulusal güvenlik, dış ilişkiler, ulusal ekonomik gereksinimler, kanun gerekleri ve özel yaşamın mahremiyeti ve resmi sırlar, koruma altına alınabilir veya bilgiye ulaşma hakkının dışında tutulabilir. Fakat bütün bu sırlar, tamamen tartışmaya kapalı olmamalıdır. Örneğin İngiltere’de resmi sır kültürü oldukça güçlü olmuştur ve diğer Commonwealth ülkelerine de bu şekilde yayılmıştır (Peters, 2001:309). 1980’lere değin bütün hükümet bilgileri, hatta başbakanın hangi tür bisküvi yediği dahi teknik olarak resmi sır idi. Malezya’da iç güvenlik yasasına göre izin almadan herhangi bir askeri eylemi haber yapmak, hapis cezasını gerektirmektedir. Üstelik ulusal sorumluluk ilkesine göre hükümetin istemediği herhangi bir şeyin yayınlanması mümkün değildir.

Bilgiye serbest ulaşım ilkesinden yararlanabilmek için bazı ön şartların oluşması gerekir. Bunlar siyasi istikrar, bağımsız yargı ve elverişli ortamdır. Siyasi istikrar

⁴⁶ Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkı, 9.10.2003 tarihinde yayınlanan 4982 sayılı kanunla, düzenlenmiştir. AB uyum süreci çerçevesinde hazırlanan kanun, vatandaşların ulaşamayacakları bilgileri, ulusal güvenlik, yargılama aşamasında olması, özel hayat, ticari sır, fikir ve telif hakkı gibi konularla kısıtlamış, bilgiye ulaşabilme süreçleri bürokratik engellerden arındırılıp; basitleştirilmeye çalışılmış olmasına rağmen ideal düzeye ulaşmaktan uzaktır.

siyasilerin görevlerini yaparken kendilerini güvende hissetmelerini sağlar ve vatandaşların bilgi edinmenin ötesinde kendi işlerine karışmasını engeller. Bağımsız yargı sistemi hükümet ve vatandaş arasında bir arabulucu rolü için gereklidir ve hükümetin sorumlu tutulmasını sağlar. İletişim için sağlam bir altyapının bulunması bilgiye ulaşabilme hakkının gerçekleşebilmesi için gereklidir. İletişim alt yapısı, radyo, televizyon gibi fiziksel olanların yanında, kişisel temelde eğitimi de kapsamaktadır. Medya, bilginin kamuoyuna mal edilmesindeki rolünü tam olarak yerine getirebilse bile bilgiye ulaşabilmenin alternatif yollarının önemi azalmaz. Bunun yanında bilgilerin yeterli kantitatif değerde olması, kullanışlı ve uygun bilgiler olması da bilgiye ulaşma konusunda bir başka önşarttır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu kurumlarının sunduğu ya da elde edilebilen resmi bilgilerin çoğu karmaşık, kullanışsız ve kalitesizdir. Halbuki bir ülkede kamu kesiminin denetlenmesi, izlenmesi ve kusurların sergilenmesi elde edilen bilgilerin kalitesiyle doğru orantılıdır.

Burada sayılan dört önşartın gelişmiş ülkelerde daha fazla karşılandığını söylemek mümkündür. Azgelişmiş ülkelerde ise genellikle siyasi istikrarsızlıklar, yetersiz bilgi ve yetersiz altyapı söz konusudur. Bilgiye ulaşma imkanları daha çok, kısıtlanmıştır. Azgelişmiş ülkelerde bilgiye ulaşma özgürlüğünün geliştirilmesi; kamu kesiminin sorumluluğunun ve şeffaflığın sağlanması ve basın özgürlüğünün desteklenmesi için önemli adımlar olacaktır. Bunu sağlamanın en güvenli ve işlevsel yolu, bilgiye ulaşma özgürlüğünün anayasal teminat altına alınmasıdır.⁴⁷ Bazı kesimler bürokratların adeta bir akvaryum gibi çok açık ortamlarda, birbirleri arasında kendi kanaatlerini açık ve samimi olarak ortaya koyamayacaklarını ve etkin bir biçimde işlerini yapamayacaklarını savunmaktadırlar. Bu düşüncelerin bazı haklı yönleri olmakla birlikte alternatiflerinin “gizlilik ve sorumsuzluk” olduğu düşünöldüğünde ihtiyatlı bir şekilde değerlendirilmelidir (Vocino ve Tyler, 1996: 52). Yozlaşma, gizliliğin olduğu yerlerde yeşerir ve bürokratlar gizliliğin sağladığı ortamlarda görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınabilir. Gizlilik aynı zamanda ahlaksızlığa zemin hazırlar. Bu yüzden kamusal eylem

⁴⁷ Uluslar arası Gazeteciler Federasyonunun 1996 Afrika Bölgesel toplantısında “Afrikalı ülke vatandaşlarının bilme hakkı demokratik rejimin kamı niteliğindedir. Bütün vatandaşların güvenilir doğru ve profesyonel bilgi alma hakkı tam güvence altına alınmalıdır.” İfadesi, toplantı bildirgesinde yer almıştır. International Federation of Journalists. “The Right to Know: Acces to Information in African Countries”, African Regional Conference. 25-27 Temmuz 1997. www.ifj.org. (25.12.2003)

ve işlemlere dair bilgilere serbestçe ulaşabilmek, bürokrasiyi ve diğer kamu görevlilerini sorumlu tutmak için gereklidir.

Basının Sorumluluk Anlayışının Geliştirilmesi

Kamu görevlilerinin halka karşı sorumluluklarının izlenmesi büyük ölçüde medya vasıtasıyla gerçekleştiğinden, medyanın kendisi de sorumlu olmak durumundadır. Bu bağlamda medya sorumluluğu, halka ve devlete karşı kendi eylemlerinden dolayı hesap verebilmeyi ifade eder. Medya sorumluluğu aynı zamanda gazetecilerin yazdıkları, yayınladıkları ve gösterdiklerinin anayasada medyaya öngörülen roldeki gibi demokrasiyi koruyucu, kollayıcı ve destekleyici olması konusunda bir farkındalık anlamına da gelir (IFJ, 1997). Gazeteciler anayasanın korunması ve onun demokratik ilkelerinin geçerliliğini savunmayı amaçlamalıdır ve bu ilkeyi kendi göreviyle birleştirmelidir (Kaya, 1995: 48). Pek çok ülke huzur, adalet, dürüstlük, sorumluluk, hukukun egemenliği, temel insan haklarının korunması ve ulusal birlik ve istikrarın korunması görevlerini basına anayasal düzeyde sorumluluk olarak yüklemiştir.⁴⁸

Medya, kendine yüklenen bu sorumlulukları yerine getirirken bazı önemli engellerle karşılaşabilir. Bunların ilki medyanın varlık nedeninin haber yapmak olmasıdır. medya kuruluşunun mali ihtiyaçları onun amaçlarını etkilemektedir. Medya, kendisine “kar” sağlayacak malları satmak zorundadır.

İkinci olarak medyanın faaliyetlerinin kamusal ve kamusal olmayan olarak ikiye ayrılması medya çalışanlarında yetersiz sorumluluk anlayışının yerleşmesine neden olabilir.

Üçüncü olarak kamu görevlilerinin medyaya haber sağlamakta gönülsüz ve isteksiz olmaları medya çalışanlarının sorumlulukları bakımından çeşitli sorunlar doğurur. Medyanın özgürce çalışabilmesi için gereken ön şartlar sağlandığı takdirde, bilgiye ulaşabilme özgürlüğü, ulusal güvenliğe, uluslararası ilişkilere ve özel yaşama zarar vermeden uygulanabilir.

⁴⁸ Örneğin Gana, anayasasında basından benzer sorumlulukları talep eden metinlere yer vermiştir. (www.ifj.org, (12.10. 2004))

Dördüncüsü de basın özgürlüğünü katı bir şekilde sınırlayan baskıcı bir yargı sistemidir. Hapse atılma korkusu veya hakaret, karalama ve iftira haberlerine verilen ağır para cezaları, gazetecilerin kamunun ilgileneceğini düşündüğü haberleri yayınlama konusunda riske girmekten kaçınmalarına yol açabilir. Yargının bağımsız, yansız ve özgür olabilmesi, medya sorumluluğunun gelişebilmesi için önemli bir bileşendir.

Basın Özgürlüğünün Sağlanması

Medya sorumluluğunu sağlayan en önemli bileşenlerden biri de basın özgürlüğüdür. Basın yalnızca özgür olduğunda güvenilir ve sorumlu gazetecilik yapabilir. Özgür basın, etkin bir parlamento ve bağımsız bir yargı ile birlikte iyi bir yönetim için temel şartları oluşturur. Yolsuzlukla mücadelede medyanın ikili rolü vardır; ilki yozlaşma hakkında kamusal bilincin geliştirilmesi, ikincisi ise etik ve profesyonel anlamda yolsuzluk olaylarının araştırılması ve yayınlanmasıdır.

Basın kurumları üzerinde devlet tekelinin olmaması, özel girişimcilerin yeterince sektörde yer almaları ve sağlıklı bir rekabet ortamının yaratılması, basın özgürlüğünün sağlanmasında önemli gelişme sağlar. Basın sektöründe kamu hizmeti yayıncılığı siyasal yozlaşmayla ilgili sakıncalarından öte daha temel olarak kişisel ihtiyaçların ve kaygıların temsilini kısıtlar (Keane, 1999: 53), bireylerin tercih alanlarını daraltır ve daraltır. Kamusal otoriteler, vatandaşların neyi seyretmelerinin onların yararına olacağına, neleri görmelerinin de sakıncalı olacağına dair karar vermekte oldukça heveslidir.

Medyanın yozlaşmayla mücadelede etkin olarak faaliyet gösterebilmesi en başta özgür olmasıyla mümkündür. Gazeteciler, araştırma ve haber yapma çalışmalarında devlet ya da iktidardan kaynaklanan tehditlerle karşılaşmamalıdır. Gazetecilerin habercilik çalışmaları esnasında tehdit edilmeleri, tutuklanmaları, hapse atılmaları saldırıya uğramaları ve hatta öldürülmeleri az rastlanmayan durumlardır (Committee to Protect Journalists, 1998). Bu doğrudan tehditlerin yanında, gazetelerin sansür edilmesi, yayınevlerinin kapatılması, finans kaynakların kesilmesi veya sağduyulu bir sorumluluk anlayışıyla değil de hükümet baskıları doğrultusunda oto-sansür kültürünün içinin

boşaltılması, “etliye-sütlüye karışmayan” ve “güvenli” haberler yayınlanması yönündeki baskılar gibi karmaşık ve sinsî teknikler de uygulanmaktadır.

Bazı ülkelerde ise gazetecilerin faaliyetlerini gerçekleştirmeleri oldukça ağır bürokratik formaliteler ve yükümlülükler altına sokulmuştur. İktidarlar da gazetecilerin faaliyetlerine devamlı keyfî müdahalelerde bulunur. Örneğin Tanzanya’da gazeteler faaliyet ve ikamet adreslerini değiştiremezler. Bu düzenleme yüzünden 1998 yılında iki gazete kapatılmıştır (Media Institute of Southern Africa, 2003).

Hükümetler gazetelere karşı ekonomik yaptırımlara da başvurmuşlardır. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda gazetelerin ana reklam ve ilan kaynakları devlettir. İktidarlar, hoşlanmadıkları haberleri yayınlayan gazeteleri, onlara reklam vermemekle cezalandırma yoluna gitmektedirler. Bazı durumlarda da gazete kağıdının ithalatının kısıtlanması ve vergi oranlarının değiştirilmesi de gazeteler üzerinde silah olarak kullanılmaktadır.

Bazı ülkelerde hükümeti, parlamento, devlet başkanını veya ülkeyi eleştirmek; hakaret veya aşağılamak şeklinde yorumlanır ve suç kapsamına alınır. Örneğin Kamerun’da hükümete yönelik basın eleştirileri parlamento üyelerini incitmek ve küçümsemek şeklinde suç olarak tanımlanmıştır. Kenya’da yakın zamana değin hükümet aleyhinde konuşmak veya eleştiri yapmak, halkı kışkırtma suçu olarak tanımlanıyordu. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda devlet, yazılı, sözlü ve görsel medyanın en azından bir kısmına sahiptir. Bu her zaman kötü bir durum olmamakla birlikte iktidarlar medyayı idarenin bir kolu ve resmi propagandanın bir parçası olarak algılama eğilimine sıklıkla düşerler.

İfade özgürlüğü çeşitli nedenlerle pek çok ülkede kısıtlanmaktadır. Etyopya’da basın özgürlüğü önceki dönemde hüküm süren Marksist iktidar döneminde katı bir şekilde kısıtlanmıştır. Bu durum az gelişmişlik ve yoksulluk şartları altında günümüzde de sürmektedir (The Ethiopian Government Information Service, 1999). Gazeteciler, halkı devlete karşı kışkırtarak kamusal düzeni tehdit ettikleri gerekçesiyle tutuklanmakta ve hapse mahkum edilmektedir. Gana’da ise basın özgürlüğü eski kolonyal dönemde

kısıtlanmıştır ve gazeteciler mahkemelerde daha kötü ayrımcılığa uğramaktadırlar (International Federation of Journalists, 2003). Ağır tazminat ve masraf içeren, yıkıcı hakaret ve iftira davaları gazeteciler ve basın özgürlüğü üzerinde önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Kanunlarda yer alan basın özgürlüğü, yargının desteğini ve koruyucu müeyyidesini gerektirir. Bağımsız ve yansız bir yargı, basın özgürlüğünün koruyucusudur. Bağımsız yargı olmadan basın özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi mümkün değildir. Özgür bir basın yapısı oluşturmanın temel şartları öncelikle özgür basın anlayışını benimsemiş bir anayasal yaklaşım ve siyasi baskıdan bağımsız bir meşru yapıdır. Bu bakımdan yargı kurumlarına rehberlik edecek çizgiler “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin”, 19. maddesinin ikinci paragrafında ifade edilmiştir (Çeçen, 1999: 105).

Genellikle kişilerin şereflerini korumaya yönelik hakaret ve iftirayı cezalandıran kanunlar, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı etki yapar. Ancak iftira ve hakareti konu edinen kanunlar ve bunların yargı tarafından uygulanması, kamu görevlilerinin yolsuzluklarını gizlemesine imkan sağlamamalıdır (Altermann, 2003: 227). 1964 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi basın özgürlüğü, iftira ve kamusal yozlaşma arasındaki hassas ve ince çizgiyi yeniden şekillendirecek bir yorumda bulunmuştur: “*New York Times Sullivan*’a karşı” davasında Mahkeme kamu görevlisini, kendi mesleki onurunun lekелendiği iddiasıyla iftira davası açması durumunda, kendisine yöneltilen iddiaların asılsız olduğunu ve yayıncının bunu kasten yaptığını kanıtlamakla yükümlü tutarak, basın özgürlüğünü ve kamu kurumlarını denetleme işlevini kısıtlayıcı bir karar almaktan kaçınmıştır (Lewis, 1992).

Türkiye’de ise basın özgürlüğü çoğulcu demokratik toplumun gerektirdiği düzeyde değildir. Örneğin bağımsız bir gazeteciler kuruluşunun yaptığı sıralamaya göre Raunda ile birlikte 167 ülke arasında ancak 113 sırada yer alabilmiştir (Milliyet 12 Mayıs 1995).

Basın Konseyleri

Az gelişmiş ve demokrasiye tam olarak geçilememiş ülkelerde medyanın kendisi de sorumluluk konusunda yeterli deneyim ve birikime sahip değildir. Ancak medya mensuplarının etik düzeylerinin belli bir gelişmişlik seviyesinde bulunması gereklidir.

Gazetecilerin etik gereklere uygunluklarını denetleyecek içsel bir mekanizmaya da gerek vardır. Bu tarz bir “basın ombudsman”ı olarak işlev görebilecek en uygun kurumlar basın konseyleridir. Basın konseylerinin etik denetim konusunda görev üstlenmeleriyle ilgili çalışmalar Avrupa Konseyi tarafından da yürütülmektedir (Council of Europa, 1993).

Genellikle basın konseylerinin etkin ve başarılı olduklarını söylemek mümkün olmasa da, bu kurumlar kamunun medyadan şikayetçi olabilecekleri ve basın kuruluşlarının hataları ve kusurları karşısında etkili ceza verebilecek bir kurum olarak ortaya çıkmaktadırlar. Basın konseyleri siyaseten tarafsız, partiler üstü ve dürüstlüğüne güvenilir kişiler tarafından yönetilmelidir. Basın sorumluluğunu sağlama açısından yetki sahibi olmalı ancak, güçlü bir sansür kurumu olacak kadar da yasal müeyyide gücüne sahip olmamalıdır. Bu kurumlar medya sektörü ve kamusal yayıncılığa ahlaki destek sağlayacak prestij ve güvenilirliğe sahip olmalıdır.

Sorumlu gazetecilik ile sorumsuzluk arasındaki çizgi çok incedir. Ayrıca bulunulan zaman ve mekan da yargıda bulunmak için çok önemlidir. Basın konseylerinin medya sorumluluğu ve medya etiğini kontrol etmesi için makul düzeyde yetki sahibi olmasının, hükümet ve yargının medyayı kontrol etmek için geniş yetkilerle donatılmasından çok daha iyi sonuçlar vereceği açıktır. Basında sorumsuz ahlaki yozlaşma örneklerinin ortaya çıkması, sorunların giderilmesi için hukuki ve idari süreçlere baş vurulması sonucunu doğurur. Halbuki sorumlu gazetecilik kavramı soyut ve belirsiz bir kavramdır ve sansür gerekçelerine kolaylıkla neden olabilir. Gazeteciliğe rehberlik eden meslek etiği kurallarının geçerli olabilmesi ve sektörün saygınlık kazanabilmesi için özdenetim mekanizmalarına ve yaptırım araçlarına sahip olması gerekir (Encabo, 1997: 297).

Medyada Öz-yönetim

Basın özgürlüğünü sağlayacak en etkili yöntem, basının kendi içinde özenli kararlar ve düzenlemeler yapabilmesidir. Medya çalışanlarının öz-disiplini ve bilinçli olmaları ve meslek üyelerinin etik kuralları, medya sorumluluğunun temel unsurlarındandır. Medyanın kendi kendine etik açıdan çeki düzen verme işlevi, onların sorumlu ve özgür bir basını yaratma yolunda kendi kurallarını ve ilkelerini belirleme zorunluluğunu yaratır. Medyaya tanınan bu özgürlük, onları kamusal sorumluluklarıyla ilgili zor kararlar alma yükümlülüğü

altına da sokar. Bu yaklaşım Avrupa İnsan Hakları Bildirgesinde de benzer şekilde ifade edilmiştir⁴⁹. Örneğin 1960'lı yıllarda New York Times gazetesi Amerikan Savunma Bakanlığına ait Viyetnam savaşıyla ilgili Pentagon belgeleri olarak anılan binlerce sayfa belge elde etmişti. Belgelerin gerçekliğini kontrol ettikten sonra Times editörleri bunları yayınlama konusunda günlerce tartıştı; ulusal güvenlik ile kamusal haber alma özgürlüğü arasında tercih yapma tartışmaları yaptı ve sonunda yayınlamaya karar verdi (Rudenstine, 1996: 18-24).

New York Times'ın habercilik faaliyeti yargısal sürece yansdıktan sonra Yüksek Mahkeme önüne geldi. Dava günümüzde Amerikan resmi makamları tarafından dahi basın özgürlüğü ile ulusal güvenlik kısıtlamaları arasındaki çatışmayı simgeleyen en uygun örnek olarak gösterilmektedir (U.S. Department of State, 2003). Pentagon belgelerinin basın tarafından yayınlanması mahkemeye yansdığına yargı, hükümetin ulusal güvenlik iddialarına karşı Anayasanın 1. maddesinde yer alan basın özgürlüğü ilkesi doğrultusunda suç unsuru olmadığına karar verdi. Bağımsız mahkemelerin bu tarz tutarlı kararları süreç içinde bağımsız medya kültürünün oluşmasında önemli katkılar sağlar.

Gazetecilerin sorumlu tutumları ve yargının da desteği, basın özgürlüğünü geliştiren bir gelenek ve kültür oluşmasına imkan sağlar. Bu yönde bir medya kültürü her şeyden önce basın özgürlüğünün en başta gelen teminatıdır ve kamu görevlilerinin denetlenmesinde basından etkin olarak yararlanılmasını mümkün kılar. Gelenekler kamusal dürüstlüğe önem veren basın mensuplarının işlerini yaparken araştırmacı ve şüpheli olmalarını da sağlar. Demokratik rejimlerde basın kültürü, rahatı yerinde olan kamu görevlilerinin rahatını kaçıran ve sıkıntıda olan kamu görevlilerinin de sorunlarının çözülmesine yardımcı olan bir işlev görecektir nitelikte gelişir.

Bu tarz bir medya kültürü süreç içinde basının sorumsuzluğa eğilim göstermesine de yol açabilir. Özel yaşam mahremiyetinin basın tarafından sık sık ihlal edilmesi bilinen

⁴⁹ “(...) bu özgürlükler demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliği, toprak bütünlüğünün, veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığı veya ahlakın, başkalarının şöhret ve ahlakının korunması, gizli kalması gereken haberlerin yayılmasına engel olunması, veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için kanunda öngörülen bazı formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.” **İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme**, Madde 10, Bkz: Anıl Çeçen. (1999). İnsan Hakları Rehberi, Bilim Yayıncılık, Ankara, s.427.

bir gerçektir. Ancak bu durum kaçınılmaz bir bedel olarak basının kamusal yozlaşma ile mücadelesinin karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsız ve deneyimli bir yargı ve etkin bir basın konseyi ile bu aşırılıklar önlenabilir.

Sorumlu bir medya olmanın ağırlığını yine medyanın kendisi taşımak zorundadır. Gazeteciler kamunun ilgisini çekmek için büyük uğraş göstermek zorundadırlar. Gazetecilerin kamunun güvenini kazanmaları ve sürdürebilmeleri; bağımsızlıklarını, tarafsızlıklarını ve profesyonelliklerini her gün yeniden kanıtlamalarıyla mümkündür. Aynı zamanda medya sahiplerinin gazetecilerin bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını tehlikeye atmayacak düzeyde çalışanlarına ücret ödemesi de önemlidir. Kamusal yozlaşma alanında faaliyet gösteren gazetecilerin yozlaşmış memurların maddi rüşvet teklifleri ile karşılaşmaları sıklıkla mümkündür

Araştırmacı Gazetecilik Eğitimi

Araştırmacı gazetecilik, halka, gazete, dergi, televizyon, elektronik medya vs gibi araçlarla ulaştırmak için güncel olaylar hakkındaki bilgileri toplayıp işleyerek yayınlamak faaliyeti olarak tanımlanabilir (Spark, 1999: 3). Kamusal Yozlaşma ile mücadelede Basının bu işlevi gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak araştırmacı gazetecilik özel eğitim almış, uzmanlaşmış ve olağanüstü beceriye sahip gazeteciler tarafından yapılabilen bir faaliyettir. Özelde araştırma, analiz ve iletişim becerileri, gazetecilerin işlerini daha iyi yapabilmeleri için edinmeleri gereken becerilerdir. Ayrıca gazeteciler siyasi ve sosyal açıdan dengeli ve sağlıklı yorumlar da yapabilmelidir. Bu konularda yapılacak hatalar, araştırma ve haberlerin güvenilirliği konusunda tereddütler yaratabilir (de Burgh, 2000: vii).

Gazetecilerin haberleri doğru ve adil bir biçimde yapmaları, onların uygun araçlara ve bilgiye sahip olmalarıyla mümkündür. Gazetecilerin gerekli donanım ve bilgi sahibi olmaları, halka gerçekleri basit ve doğru bir biçimde aktarmalarında özellikle önem taşır. Araştırmacı gazetecilik için gerekli tüm meziyetlere sahip olmayan gazeteciler ise eğitim yoluyla bu eksik yönlerini tamamlamalıdır. Eğitim, özellikle haber yapma aşamasında yanlış ve eksiklerden kaçınmayı sağlamak konusunda gereklidir. Araştırmacı gazetecilik çalışmasında hatalar, genellikle bilgilerin toplanması, analitik süreçte işlenmesi,

gözlemlenen gerçeklerden mantıksal sonuçlar çıkarılması ve olayların ifade edilmesi aşamalarında gözlenmektedir (Spark, 1999: 24). Bu hatalar, gazeteciliğin kalitesini yükseltecek ve medyanın güvenilirliğini arttıracak olan eğitim desteğiyle kolayca önlenabilir (Katorobo, 1995: 51). Medyanın araştırmacı gazetecilik doğrultusunda gerekli araçlarla ve eğitimle donanması, yozlaşmanın doğasının anlaşılabilmesi ve yozlaşma ile mücadelenin gerekliliğinin idrak edilmesini kolaylaştırır. Araştırmacı gazetecilik medya sektörü içinde de yozlaşmış olan kişi ve kurumların ortaya çıkarılması ve yozlaşmanın sebep olduğu tahribattan halkın haberdar olmasını sağlamaktadır.

Türkiye’de Yozlaşmayla Mücadele Açısından Medyanın Sorunlarına bir Yaklaşım

Hangi rejim olursa olsun devlet toplumsal talep ve beklentileri siyasal eyleme dönüştürme görevindedir ve bunun için devamlı tedbirli olmak, vatandaşların sesine kulak vermek, duygularını paylaşmak ve ihtiyaçlarını anlamak zorundadır. Toplumu etkileyen akımları anlamak, gerekçeleri yakalamak, onlara uyum sağlamak devletin görevidir. Bunun için de hem bilgilenmesi, hem de bilgilendirmesi gereklidir (Eyüboğlu, 1999:46-47). Bu bakımdan bir siyasal sistemin yaşayabilirliği, sahip olduğu iletişim devrelerinin güvenilirliğine bağlıdır. Türkiye’de iletişim devrelerinin en önemli kısmı olan medyanın ciddi yapısal ve işlevsel sorunları vardır.

Medya’da tekelleşme eğilimleri: 1980’lerden itibaren ekonomideki gelişimler ve iletişim teknolojilerindeki gelişim, medyanın yapısını oldukça kökten etkilemiştir. Bu dönemde medyaya yoğun sermaye yatırımları gözlenmiştir. Bu süreç ise rekabet neticesinde medyada tekelleşme eğilimlerini ortaya çıkarmıştır (Danışman, 1982). 1980 sonrası dönemde başlangıç aşamasında medyanın holdingleşmesinden; akabinde de holdinglerin medyaya girişinden söz edilebilir. 1995 yılında günlük gazete satışlarının %70’i iki grup tarafından gerçekleştirilmektedir (Sönmez, 1995). Öte yandan gazetelerin dağıtım kanallarında da tekelleşme tehlikesi göze çarpmaktadır. Medya dağıtım alanında faaliyet gösteren YAYSAT ve Birleşik Basın Dağıtım şirketleri 2000 yılı için Pazar payları % 92’yi oluşturmaktadır (Demirkent, 2000).

Türk basınındaki bu tekelleşme-yoğunlaşma eğilimleri beraberinde aşırı rekabet ortamını da getirmiştir. Yoğun rekabet ise meydanın siyaset ile olan ilişkisinde ideal yerini ve rolünü terk edip rekabette üstün gelmek için siyaset kurumlarıyla sağlıksız ve etik

açından sorunlu ilişkiler içine girmesine yol açmıştır. Sonuçta ise kamusal yolsuzluklara karşı oynayabileceği rol güç kaybetmiş hatta medya bazı kamusal yolsuzluklarda aktör durumuna da düşmüştür. Bu etik açıdan sorunlu örneklere daha çok medya kuruluşuna sahip olan sermaye gruplarının özelleştirme ihalelerine talip oldukları durumlarda rastlanmaktadır.

Medya'ya kamusal kaynak tahsisleri: Yazılı basın sektöründe işçilik ücretlerinin toplam maliyet yapısındaki oransal payı 1965-1995 arası dönemde %26'dan, %4 düzeyine kadar gerilemiştir. Aynı dönem içinde gazete kağıtları ve gazete satış fiyatları paritesi gazete satış fiyatı lehine %700'lük bir değişim göstermiştir. Yazılı basın ekonomisi içinde önemli kaynak imkanı yaratan bu gelişmeler içinde kamu kaynak tahsisi mekanizmalarının önemli payı vardır (Ekzen, 1999:97,98)

Özellikle 1980'li yıllar boyunca değişik isimler altında medyaya yönelik kamusal teşvikler de Medya-siyaset ilişkisinde önemli etkide bulunan araçlardan biri olmuştur. Enflasyon oranının yüzde 100'lerde seyrettiği yıllarda, yüzde 40 faizlerle kamusal fonların sağlanması, medyanın kamudaki yolsuzluklara dair tutumunu olumsuz etkilemesi bakımından önemli riskler yaratmıştır. Öte yandan SEKA'nın gazete kağıdına yönelik sübvansiyonları siyasi iktidarların basın ile ilişkilerinde hep önemli bir politika aracı olagelmıştır. Gazete kağıtlarının fiyatlarının ve uygulanacak sübvansiyon miktarlarının siyasi iktidar tarafından belirlenmesi ve ve basına yönelik bir tehdit-ödül aracı olarak kullanılması medyanın yozlaşmayla mücadele gücünü azaltıcı etki yapma ihtimalini arttırmaktadır.

Medyanın kamusal yozlaşmayla mücadelede engelleyici bir unsur da ilan ve reklam yardımlarıdır. Basın İlan Kurumu aracılığıyla sürdürülen bu kamu tahsis uygulaması daha çok düşük tirajlı gazeteler için daha fazla önem taşır. Yüksek tirajlı gazetelerin gelirleri içinde düşük bir payı oluşturmasına ve ilanların dağıtımında belirli kurallar bulunmasına rağmen iktisadi nitelikli kamu teşebbüslerinin verdikleri reklamlarda siyasi otoritenin etkili olması (Ekzen:1999:97), medyanın kamusal reklam gelirini arttırmak veya azaltmamak için kamuya yönelik eleştirilerinde çekingen davranması ve gereği gibi yozlaşmayla mücadele etmemesi gibi sonuçlara yol açabilir.

SONUÇ

Yozlaşma ile mücadelede medyanın oynadığı rolün çok önemli olduğu kanıtlanmış bir gerçektir ve bir ülkede yozlaşma ile mücadele girişimlerinin medya boyutu olmadan başarı kazanması mümkün değildir. Medyanın yozlaşma ile mücadelesinde avantajlı olduğu taraf, halkın medya yayınlarına, gazete, televizyon, ve diğer araçlarla kolayca ulaşabilmesidir. Kamu görevlileriyle ilgili yolsuzluk haberleri genellikle soruşturma, yargısal süreç veya istifa gibi sonuçlar ortaya koyan süreçlerin başlamasını sağlar. Medyanın bu doğrudan işlevinin yanında toplumda oynadığı role dayalı olan dolaylı işlevleri de vardır.

Kamu görevlilerinin eylem ve davranışları üzerinde dikkatli bir denetçi kurum (whatchdog agency) gibi davranabilmesi için, medyanın siyasi müdahalelerden kendisini koruması yaşamsal önemdedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde medyada kamusal mülkiyet oranları ya çok yüksektir ya da yoğun devlet baskısı altındadır. Bu durum da, haberlerin yolsuzlukları önlemekten ve yozlaşmış yapıyı değiştirmekten uzak bir habercilik uygulamalarına yol açar. Medyanın bağımsızlığını sağlamak için devlet mülkiyetindeki *BBC* ve *CBC* örneklerindeki gibi kurumlar devletle arasına belli bir mesafe koyabilmelidir. Özel mülkiyet konusunda ise medyanın belli kişiler elinde toplanması tekel ya da oligopol tarzı yapılanmaların önlenmesi ve rekabetin sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.

Yolsuzlukları araştırırken yaşamlarını tehlikeye atan gazetecilere yönelik güvencelerin artırılması medyanın güçlenmesine de katkı sağlayacaktır. Medya ulusal güvenlik ve savunma konularında gerekli özeni göstererek kamu kurumlarından güvenilir ve kolay bilgi elde etme imkanına sahip olmalıdır. Medyanın güvenilir bilgi toplama kanalları ve imkanlarına sahip olamaması, yozlaşma ile mücadele kapasitesini kısıtlar.

Medya çalışanlarının yolsuzluk olaylarını bulup ortaya çıkarabilmeleri için ilave becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Bu donanımlara sahip olmayan gazetecilerin düzenli olarak organize edilen eğitim programları ve seminerlerle gereken becerilere sahip olmaları sağlanmalıdır.

Yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak da isimlendirilen medya, toplumun kendi içinde ve diğerk toplumlarla olan iletişimini, kitle iletişim araçlarıyla sağladığından, diğerk gçlerin işleyişini destekleyen ve onları amplife eden özel bir yetiye de sahiptir. Medya, toplumsal sorunların ve taleplerin ortaya konması ve siyasetçilere iletilmesi işlevini görürken, öte yandan siyasetçi ve diğerk kamu görevlilerinin kapasiteleri ve politikaları hakkında kamuoyunu bilgilendirir.

KAYNAKÇA

ALEMDAR, Korkmaz (1999) “Medya ve Etik”, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, Afa Yayınları, İstanbul, 253-258.

ALTERMAN, Eric. (2003). *What Liberal Media? : The Truth About Bias and the News*, Basic Books, New York.

ARCHIVES.cjr.org,. (12.10.2004)

ARMUTÇU, Oya. (2001). “Üç Valiye Üç Dava”, *Hürriyet Gazetesi*, 15.2.2001.

BAŞLAMIŞ, Cenk. (2004). “Kaçak Tanklar Kimin”, *Milliyet Gazetesi*, 7.7.2004.

BAYER, Yalçın. (1999). “Af yasası mı yoksa af tasası mı?”, *Hurriyet Gazetesi*, 14.10.1999.

BERBEROĞLU, Enis. (1999). “Çek Yasası Çıkmazsa Çetenin Sonu Gelmez”, *Hurriyet Gazetesi*, 9.2.1999.

CHOMSKY, Naom. (1999). *Medya Gerçeği*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul

COMMITTEE TO PROTECT JOURNALISTS. (<http://www.cpj.org>). (5.12.2004)

COUNCIL OF EUROPE. (1993). “The Ethics of Journalism: Report on the Parliamentary Assambly Committe on Culture and Education,” *Belge 6854*, Strasbourg.

ÇEÇEN, Anıl. (1999). *İnsan Hakları Rehberi*, Bilim Yayıncılık. Ankara.

DAİLY NEWS FROM ETHİOPİA (1999). “Eritrea Makes a Habit of Misquoting and Misrepresenting the Ethiopian Position”, www.ethemb.se/n990209_2.htm, 2.8.2004

DALLAS MORNING NEWS. 12.6.1997.

de Burgh, Hugo. (2000). *Investigative Journalism: Context and Practice*, Routledge, New York.

DANIŞMAN, Ahmet. (1982) *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)*, Ankara.

DEMİRKENT, Nezih (2001) "Basında Tekelleşme", *Dünya Gazetesi*, 26.2.2001

ENCABO, Manuel Nunez. (1997). "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", *Medya, Kültür, Siyaset*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Der: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara: 292-325.

EKZEN, Nazif (1999) "Medya ve Ekonomi: Türk Basın Endüstrisinde Yoğunlaşma-Toplulaşma Tekelleşme Yapısı (1965-1995)", *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (Ed: Korkmaz Alemdar), Afa Yayınları, İstanbul: 85-108.

EYÜBOĞLU, Ercan (1999) "İletişim, Siyaset, İktidar, Medya", *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, (Ed: Korkmaz Alemdar) Afa Yayınları, İstanbul, 43-55.

GİTHONGO, John. (1997). *The Role of Journalists in Combating Corruption in Kenya*, World Bank Institute, Cotonou, Benin.

HALPERİN, Jennifer. (2003). "People" *Illinos Periodicals Online*, <http://www.lib.niu.edu/ipo/ii960536.html> (29.9.2004)

HÜRRİYET Gazetesi. 26.7.1999

GÜREK, Harun. (2001), Enerji Bakanlığında Tedirginlik, *Milliyet Gazetesi*, 9.1.2001

INTERNATIONAL FEDERATION OF JOURNALISTS. "The Right to Know: Acces to Information in African Countries", *African Regional Conference*. 25-27 Temmuz 1997. www.ifj.org. (22.12.2004)

INTERNATIONAL FEDERATION OF JOURNALISTS. "Media Accountability." *Media for Democracy Programme in Africa*. 27,28 Şubat 1997. www.ifj.org. (20.12.2003)

INTERNATIONAL WOMEN'S RIGHTS ACTION WATCH "Country Report, Colombia" <http://iwraw.igc.org/publications/countries/colombia.htm>. . (29.11.20034)

INVESTIGATIVE REPORTERS AND EDITORS, Investigative Journalism Online Resource Center, File No. 3183, 4097, 13876. www.ire.org (23.12.2004).

JOHNSTON, Michael. (1997). "What can be Done About Entrenched Corruption?", *World Bank Online*, Washington:.1-44.

KATOROBO, James. (1995). "Investigative Journalism:The Mutual Roles of the Media and the Civil Service in Exposing Misconduct.", *Investigative Journalism in Uganda I: Final Work-shop Proceedings*, Uganda.

KAYA, A. Raşit. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara.

KEANE, John. (1999). *Medya ve Demokrasi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

LANGSETH, Petter Jeremy Pope ve Rick Stapenhurst. (1997). *The Role of National Integrity System in Fighting Corruption*, World Bank Institute, Washington.

LAWRENCE, D.H. (1977), *Studies in Classic American Literature*, New York: Penguin Books Ltd., 1977

LEWIS, Anthony. (1992). *Make No Law: The Sullivan Case and the First Amendment*, Random House, New York.

MARTİN, Roberts ve Feldman, Etselle. (2000). “Access to Information in Developing Countries.” Working Paper, *Transparency International*,
http://www.transparency.org/working_papers/martin-feldman/ (10.11.2004)

MATELSKİ, Marilyn J. (2000). *Tv Haberciliğinde Etik*, (Çev: Bahar Öcal Düzgören), YKY Yayınları, İstanbul.

SÖNMEZ, Mustafa (1995) “Medya: Amaç Kar mı, Silah mı?”, *Ekonomik Forum*, Kasım/1995,:4-6.

SÖNMEZ, Mustafa, (1996)” *Türk Medya Sektöründe Yoğunlaşma ve Sonuçları*”, *Birikim*, Sayı:64: 60-86.

SPARK, David. (1999). *Investigative Reporting*, Focal Press, Oxford.

NEUMANN, Lin. (1998). “High Price of secrecy: Restricting the Press Worsened the Economic Crash.” *Columbia Journalism Review*, March/April 1998.

MİAMI HERALD. (1996). “Established How a Prominent American Bank May Have Abetted the Kind of Corruption That Undermines Democracy Throughout Latin America” *Milliyet*, (2005). *Ombudsman*, 12 Mayıs 2005)

MWAKYEMBE, Harrison. (2000). “Tanzania Mainland”, *Media Institute of Southern Africa* (MISA), www.article19.org/docimages/231.html (12.12.2004)

ÖZTÜRK, Namık K. (2001), “Yolsuzlukla Mücadelede İtalya’dan Örnek alınabilir mi?”, *Amme İdaresi Dergisi*, C:34, S. 1: 1-13.

PETER, Golding ve Graham, Murdock. (1997). “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik”, *Medya Kültür, Siyaset*, (Der: Süleyman İrvan), Ark Yayınları, Ankara: 59-60.

PETERS, Guy (2001) *Politics of Bureaucracy*, Routledge, New York.

RUDENSTINE David. (1996). *The Day the Presses Stopped: A History of the Pentagon Papers*, University of California Press, California.

SHUGAAR, Anthony. (1994). "Italy's New Hall of Mirrors." *Columbia Journalism Review*, Sy: 3/1994: 36-47.

SİMON, Joel. (1998). "Hot on the Money Trail." *Columbia Journalism Review* 37 (Jan/Feb): 37-49.

SPARK, David. (1999). *Investigative Reporting*, Focal Press, Oxford.

TATAROĞLU, Muhittin. (1998). *12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri* Yayınlanmamış Doktora Tezi DEÜ- SBE, İzmir.

TOKGÖZ, Oya (1998) "Türk Kamu Yönetiminde Medyanın Rolü", *Amme İdaresi Dergisi*, C:31, S:1: 45-56.

U.S. DEPARTMENT OF STAT.E. (2004).

<http://usinfo.state.gov/journals/itdhr/0297/ijde/goodsb1.htm>, (12.10.2004)

VOCİNO, Michael ve Gerry Tyler. (1996). "The Library and the FBI: Ethical Decition Making Under Pressure", *Ethical Dilemmas in Public Administration*, Praeger, Westport: 49-57.

WASIKE, Alfred. (1998). "Sudhir Buys Back Muhwezi Shares", *The New Vision*, Kampala: 18-43.

www.ifex.org, 12.10.2004).

YEDİG, Serhan ve Haşim Akman. (2002). *İnternet Çağında Gazetecilik*, Metis Yayınları, Ankara.

ZAMAN. (2001). “İlaçlar gümrükte hastalar komada”, *Zaman Gazetesi*, 29.3.2001.